

Education & Theatre

Vol 26 (2025)

Education & Theatre

Enhancing the resilience of children and adolescents through drama pedagogy in times of crisis

Maria Philippopoulou-Iosifidou, Konstantinos Mastrothanasis

doi: [10.12681/edth.39753](https://doi.org/10.12681/edth.39753)

To cite this article:

Philippopoulou-Iosifidou, M., & Mastrothanasis, K. (2025). Enhancing the resilience of children and adolescents through drama pedagogy in times of crisis. *Education & Theatre*, 26, 10-19. <https://doi.org/10.12681/edth.39753>

Ενισχύοντας την ανθεκτικότητα παιδιών και εφήβων μέσω θεατροπαιδαγωγικών προσεγγίσεων σε περιόδους κρίσεων

<https://doi.org/10.12681/edth.39753>

Μαρία Φιλιππούλου-Ιωσηφίδου

Ανοιχτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Κωνσταντίνος Μαστροθανάσης

Ανοιχτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Περίληψη

Η θεατροπαιδαγωγική προσέγγιση αναδεικνύεται ως μια σημαντική μέθοδος υποστήριξης της ψυχοκοινωνικής ανθεκτικότητας παιδιών και εφήβων σε περιόδους κρίσεων, όπως είναι περίοδοι πανδημιών, κοινωνικών αναταραχών και φυσικών καταστροφών. Στο επίκεντρο της ανάλυσης βρίσκεται ο αρνητικός αντίκτυπος των κρίσεων αυτών στην ψυχική υγεία και την κοινωνική ανάπτυξη των νέων, με χαρακτηριστικές εκδηλώσεις όπως το άγχος, η κατάθλιψη και η κοινωνική απομόνωση. Η αξιοποίηση θεατρικών και δραματικών τεχνικών αποδεικνύεται αποτελεσματική για την ενίσχυση δεξιοτήτων προσαρμογής, την προώθηση της συλλογικότητας και την καλλιέργεια της συναισθηματικής ευεξίας. Η παρούσα εργασία συνιστά θεωρητική μελέτη με βάση αφηγηματική ανασκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας (2004-2024), αναδεικνύοντας την ανάγκη μακροπρόθεσμης αποτίμησης των θεατροπαιδαγωγικών παρεμβάσεων και τη σημασία σχεδιασμού εφαρμογών που ανταποκρίνονται στις πολιτισμικές και κοινωνικές ιδιαιτερότητες των πληθυσμών. Η θεατροπαιδαγωγική μπορεί να λειτουργήσει ως αποτελεσματικό μέσο υποστήριξης της ψυχικής ανθεκτικότητας, ενισχύοντας ταυτόχρονα την ανάπτυξη κοινωνικών και συναισθηματικών δεξιοτήτων των νέων σε περιόδους κρίσεων.

Λέξεις-κλειδιά: θεατροπαιδαγωγική, εφαρμοσμένο θέατρο, ανθεκτικότητα, κρίσεις, ευεξία, κοινωνική υποστήριξη

Εισαγωγή

Οι επιδημίες, οι φυσικές καταστροφές και άλλες κρίσεις που προκύπτουν από κοινωνικά φαινόμενα, όπως οι πολεμικές συγκρούσεις, η παγκόσμια οικονομική κρίση, οι μεταναστευτικές ροές, οι τρομοκρατικές επιθέσεις και η κλιματική αλλαγή, επηρεάζουν όχι μόνο την υγεία των ανθρώπων αλλά και την ψυχική και κοινωνική τους ευημερία. Τα παιδιά και οι έφηβοι, όντας σε μια ευαίσθητη και καθοριστική φάση της ανάπτυξής τους, βρίσκονται συχνά στο επίκεντρο αυτών των επιπτώσεων, γεγονός που μπορεί να έχει μακροχρόνιες και σοβαρές επιδράσεις στη ζωή τους στο παρόν αλλά και μελλοντικά (Lehmann et al., 2022).

Η σημασία της ψυχοκοινωνικής υποστήριξης των παιδιών και των εφήβων σε περιόδους κρίσεων αποτελεί ένα σημαντικό ζήτημα, καθώς αντιμετωπίζουν ποικίλα εμπόδια, όπως ο φόβος, η αβεβαιότητα και το άγχος, παράγοντες που επηρεάζουν

την ψυχική τους υγεία και την κοινωνική τους ζωή. Όπως έχει αποδειχτεί από σχετικές μελέτες, τέτοιες καταστάσεις οδηγούν τα παιδιά και τους εφήβους σε καταστάσεις ανασφάλειας, δυσκολιών στις κοινωνικές τους σχέσεις, ακόμη και σε διαταραχές συμπεριφοράς (Peek, 2008). Ο ρόλος της ψυχοκοινωνικής υποστήριξης είναι καθοριστικός για τη διατήρηση της ισορροπίας τους, καθώς και για την ανάπτυξη στρατηγικών για την ενίσχυση της ψυχικής τους ανθεκτικότητας (Dray et al., 2015). Μέσω κατάλληλα σχεδιασμένων παρεμβάσεων, που έχουν ως στόχο τη διαχείριση των συναισθημάτων, καθώς και τη δημιουργία συναισθηματικής σύνδεσης τόσο με τους συνομηλίκους όσο και με τους ενήλικες, η ψυχοκοινωνική υποστήριξη μπορεί να συμβάλει στη βελτίωση της ψυχικής ευημερίας (Solga, 2019).

Η θεατρική αγωγή και η θεατροπαιδαγωγική προσέγγιση, γενικότερα, μπορούν να συμβάλουν ώστε τα παιδιά και οι έφηβοι να μπορούν να εκφράσουν

κατά τη διάρκεια τέτοιων κρίσεων τα συναισθήματα που βιώνουν και να ανακαλύψουν νέες προοπτικές διαχείρισης και τρόπους αντιμετώπισης των προβλημάτων που σχετίζονται με τις κρίσεις, όπως οι αλλαγές στην καθημερινότητα και η αβεβαιότητα για το μέλλον. Η θεατρική αγωγή, μέσω της παιγνιώδους φύσης της, καθώς και της δυνατότητας που προσφέρει για θεατρικό παιχνίδι, αυτοσχεδιασμό, αφήγηση και ανάληψη ρόλων, βοηθά τα παιδιά και τους εφήβους να εκφράσουν τους φόβους, τα άγχη, την ανασφάλεια και την αβεβαιότητα που νιώθουν, δημιουργώντας μια φανταστική σχέση με την πραγματικότητα, που επενεργεί λυτρωτικά στη συνείδησή τους (Μαστροθανάσης, 2025· Tam, 2020). Μέσω των θεατροπαιδαγωγικών προσεγγίσεων, τα παιδιά και οι έφηβοι έχουν την ευκαιρία να συμμετάσχουν ενεργά στη διαχείριση των συναισθημάτων τους, καθώς επίσης και να κατανοήσουν την κατάσταση που βιώνουν μέσα από μια πιο αισιόδοξη και ενθαρρυντική προοπτική (Solga, 2019). Παράλληλα, ενθαρρύνεται η ομαδικότητα, η επικοινωνία, η ενσυναίσθηση, η αλληλεγγύη και η συλλογική δράση, παρέχοντας στα παιδιά και στους εφήβους τη δυνατότητα ανάπτυξης δεξιοτήτων που τους βοηθούν στη διαχείριση των δυσκολιών και τη δημιουργία συνεργασιών (Κλαδάκη & Μαστροθανάσης, 2022). Μάλιστα, μελέτες έδειξαν ότι σε περιόδους κρίσεων οι πολίτες από πολλές χώρες στράφηκαν στις τέχνες, και ειδικότερα στο θέατρο, για να διατηρήσουν την αίσθηση του «ανήκειν» και της κοινότητας (Πίγκου-Ρεπούση, 2024· Hirsu et al., 2020).

Η παρούσα μελέτη επικεντρώνεται στη διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο η θεατροπαιδαγωγική μπορεί να λειτουργήσει ως εργαλείο υποστήριξης για τη διαχείριση των ψυχοκοινωνικών επιπτώσεων που προκύπτουν από επιδημίες και κρίσεις για τα παιδιά και τους εφήβους. Ειδικότερα, εξετάζεται πώς οι θεατροπαιδαγωγικές παρεμβάσεις μπορούν να μειώσουν την ψυχολογική πίεση, ενισχύοντας παράλληλα την ψυχική ανθεκτικότητα των παιδιών και των εφήβων, καθώς και ποιες μέθοδοι έχουν αποδειχτεί αποτελεσματικές σε αυτό το πλαίσιο.

Μεθοδολογία

Η παρούσα εργασία αποτελεί θεωρητική μελέτη που βασίστηκε σε αφηγηματική ανασκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας. Για την αναζήτηση των σχετικών πηγών χρησιμοποιήθηκαν οι βάσεις δεδομένων Scopus, Web of Science, ERIC και Google Scholar, ενώ αναζητήθηκαν επιστημονικές δημοσιεύσεις στην αγγλική και την ελληνική γλώσσα, που εκδόθηκαν κατά την περίοδο 2004-2024.

Οι όροι αναζήτησης περιλάμβαναν συνδυασμούς λέξεων-κλειδιών, όπως: *drama education,*

applied theatre, crisis intervention, psychosocial resilience, children, adolescents, στην ελληνική ή στην αγγλική γλώσσα, χρησιμοποιώντας λογικούς τελεστές (AND, OR), όπου ήταν απαραίτητο. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε σε μελέτες που περιέγραφαν θεατροπαιδαγωγικές παρεμβάσεις σε πλαίσια κρίσεων (πανδημίες, φυσικές καταστροφές, κοινωνικά τραύματα), με στόχο την υποστήριξη της ψυχικής ανθεκτικότητας παιδιών και εφήβων.

Ψυχοκοινωνικός αντίκτυπος κρίσεων σε παιδιά και εφήβους

Οι κρίσεις αποτελούν γεγονότα με εκτεταμένες και συχνά μακροχρόνιες συνέπειες για τις ζωές των ανθρώπων (Πικουλής κ.ά., 2022). Ενώ κανείς δεν μένει ανεπηρέαστος από τις δυσκολίες που συνοδεύουν τέτοιες καταστάσεις, τα παιδιά και οι έφηβοι αποτελούν ιδιαίτερα ευάλωτες ομάδες. Οι ηλικιακές και αναπτυξιακές τους ιδιαιτερότητες, σε συνδυασμό με τη διαρκή διαδικασία διαμόρφωσης της προσωπικότητάς τους, τους καθιστούν πιο επιρρεπείς στις ψυχοκοινωνικές επιπτώσεις των κρίσεων. Κατά τη διάρκεια αυτών των περιόδων, οι εμπειρίες που βιώνουν μπορούν να διαταράξουν την ψυχολογική τους σταθερότητα και να επηρεάσουν την ανάπτυξή τους σε κρίσιμα στάδια της ζωής τους. Σε αυτό το πλαίσιο, είναι σημαντικό να κατανοηθεί το εύρος και η φύση του αντικτύπου των κρίσεων στην ψυχική υγεία και την κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών και των εφήβων. Οι αρνητικές επιπτώσεις αυτών των εμπειριών δεν περιορίζονται μόνο στην άμεση χρονική περίοδο κατά την οποία συμβαίνουν, αλλά μπορεί να επηρεάσουν τη μακροπρόθεσμη ευημερία και την ικανότητά τους να ανταπεξέλθουν σε μελλοντικές δυσκολίες.

Όσον αφορά τις ψυχολογικές επιπτώσεις των κρίσεων, αυτές μπορεί να είναι ιδιαίτερα έντονες και μακροχρόνιες, επηρεάζοντας όλους τους ανθρώπους, ανεξαρτήτως ηλικίας. Ωστόσο, τα παιδιά και οι έφηβοι είναι ιδιαίτερα ευάλωτες ομάδες, καθώς η ψυχολογική και η πνευματική τους ανάπτυξη βρίσκεται σε εξέλιξη και διανύουν κρίσιμα στάδια διαμόρφωσης της ταυτότητας, της προσωπικότητας και της συναισθηματικής τους ωριμότητας. Οι εμπειρίες που βιώνουν κατά τη διάρκεια αυτών των σταδίων έχουν βαθύ και μακροπρόθεσμο αντίκτυπο στη ψυχική τους υγεία, καθώς και στον τρόπο που θα διαχειριστούν μελλοντικές δυσκολίες και καταστάσεις άγχους ή στρες (Levine, 2003).

Στο πλαίσιο υγειονομικών κρίσεων, όπως είναι οι πανδημίες και οι επιδημίες, τα παιδιά και οι έφηβοι συχνά βιώνουν μια σειρά αρνητικών ψυχολογικών επιπτώσεων. Τα κύρια συμπτώματα περιλαμβάνουν άγχος, διαταραχές ύπνου, αλλαγές στη συμπεριφορά, ακόμη και κατάθλιψη. Αυτά τα φαινόμενα συνδέονται συχνά με τον φόβο και

την αβεβαιότητα για το μέλλον, καθώς και με το αίσημα απομόνωσης που μπορεί να βιώνουν όταν αποκόπτονται από τους κοινωνικούς και εκπαιδευτικούς τους κύκλους. Επιπλέον, η συναισθηματική τους σταθερότητα και η αυτοεκτίμησή τους συχνά διαταράσσονται, γεγονός που μπορεί να ενισχύσει την ευαλωτότητά τους σε μακροπρόθεσμες ψυχολογικές δυσκολίες (Racine et al., 2021).

Στην περίοδο της πανδημίας του COVID-19, υπήρξε σημαντική αύξηση των ψυχολογικών προβλημάτων, καθώς τα παιδιά και οι έφηβοι βίωσαν παρατεταμένη έκθεση σε αγχογόνες καταστάσεις, λόγω της κοινωνικής απομόνωσης, του κλεισίματος των σχολείων και της γενικότερης αβεβαιότητας, γεγονός που αποδείχτηκε ότι οδήγησε σε μακροχρόνιες ψυχολογικές συνέπειες, όπως η ανάπτυξη διαταραχών άγχους και κατάθλιψης, καθώς και έντονης επιθετικής συμπεριφοράς. Σε μια μελέτη τους, οι Loades et al. (2020) κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός και η απουσία σχολικής ρουτίνας που βίωσαν τα παιδιά και οι έφηβοι κατά την περίοδο της πανδημίας προκάλεσαν αύξηση των επιπέδων άγχους και κατάθλιψης. Σε μία ακόμη έρευνα των Jiao et al. (2020), αποδείχτηκε ότι τα παιδιά που τέθηκαν σε καραντίνα εμφάνισαν αυξημένα επίπεδα στρες, δυσκολία στον ύπνο και απώλεια της όρεξης.

Επιπλέον, σε περιόδους κρίσεων τα παιδιά και οι έφηβοι αντιμετωπίζουν δυσκολίες στη σύνδεση με τους φίλους τους, με αποτέλεσμα να βιώνουν μοναξιά και συχνά κατάθλιψη. Αυτό συμβαίνει καθώς τα παιδιά και οι έφηβοι, λόγω των μέτρων περιορισμού και της έλλειψης φυσικής παρουσίας τους στο σχολείο, έχουν περιορισμένες κοινωνικές αλληλεπιδράσεις, με αποτέλεσμα να υπάρχουν αρνητικές συνέπειες στην κοινωνική τους ανάπτυξη. Μια σχετική έρευνα της UNICEF (2020) έδειξε ότι το κλείσιμο των σχολείων κατά την περίοδο της πανδημίας COVID-19 επηρέασε αρνητικά την ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων των παιδιών και των εφήβων, καθώς δεν είχαν αλληλεπιδράσεις με συνομηλίκους τους.

Παράλληλα, οι κρίσεις μπορούν να διαταράξουν σημαντικά τις οικογενειακές δομές των παιδιών και των εφήβων, προκαλώντας οικονομικές δυσκολίες και δυσκολίες στην επικοινωνία, γεγονός που επιδεινώνει τη συνολική ευημερία τους. Επίσης, καθώς υφίσταται το χάσμα των κοινωνικών ανισοτήτων, οι πιο ευάλωτες κοινωνικές ομάδες ενδέχεται να πληγούν σημαντικά, κάτι που μπορεί να επηρεάσει άμεσα τα παιδιά και τους εφήβους. Ενδεικτικά παραδείγματα είναι η περιορισμένη πρόσβαση σε τεχνολογικές υποδομές (Kladaki et al., 2025), κάτι που είναι απαραίτητο για την εξ αποστάσεως εκπαίδευση, η κοινωνική απομόνωση και η ψυχολογική επιβάρυνση.

Η κατανόηση του αντίκτυπου αυτών των εμπειριών είναι σημαντική, καθώς παρέχει τη βάση για την ανάπτυξη στρατηγικών πρόληψης και υποστήριξης, που θα βοηθήσουν τα παιδιά και τους νέους να διαχειριστούν αποτελεσματικά τις επιπτώσεις των κρίσεων και να αναπτύξουν ψυχολογική ανθεκτικότητα. Η ψυχοκοινωνική ανθεκτικότητα αναδεικνύεται ένας κρίσιμος παράγοντας για τη διαχείριση και την αντιμετώπιση των ψυχολογικών και κοινωνικών επιπτώσεων που βιώνουν τα παιδιά και οι έφηβοι σε περιόδους κρίσεων. Ειδικότερα, οι δυσκολίες που σχετίζονται με την κοινωνική απομόνωση, την απουσία σχολικής ρουτίνας και την αβεβαιότητα για το μέλλον, όπως αυτές που παρατηρήθηκαν κατά την πανδημία COVID-19, αναδεικνύουν την ανάγκη για την ενίσχυση αυτής της ικανότητας.

Η ψυχοκοινωνική ανθεκτικότητα αναφέρεται στην ικανότητα ενός ατόμου ή μιας ομάδας να προσαρμόζεται στις αντιξοότητες, να ξεπερνά δυσκολίες και να ανακάμπτει από αυτές (Levine, 2003). Ένα από τα πιο ευρέως αναγνωρισμένα θεωρητικά πλαίσια είναι αυτό της Ann Masten (2001), η οποία προσδιόρισε την ανθεκτικότητα ως «συνηθισμένη μαγεία» (ordinary magic), που προκύπτει από την καθημερινή λειτουργία βασικών συστημάτων στήριξης, όπως λ.χ. η οικογένεια, το σχολείο και η κοινότητα. Σύμφωνα με την ίδια, η ανθεκτικότητα δεν αποτελεί ένα σπάνιο ή εξαιρετικό χαρακτηριστικό, αλλά μάλλον μια φυσική ικανότητα που μπορεί να ενισχυθεί μέσω των κατάλληλων υποστηρικτικών μηχανισμών. Άλλοι θεωρητικοί, όπως οι Luthar, Cicchetti και Becker (2000), έχουν τονίσει τη σημασία των προστατευτικών παραγόντων (protective factors), που λειτουργούν ως αντίβαρο στις επιβαρυντικές συνθήκες συμβάλλοντας στην ευνοϊκή ανάπτυξη. Η σύγχρονη προσέγγιση περιλαμβάνει την έννοια της «οικολογικής ανθεκτικότητας» (Ungar, 2011), η οποία υπογραμμίζει τον ρόλο του κοινωνικοπολιτισμικού πλαισίου και των διαθέσιμων πόρων στην ενίσχυση της ικανότητας του ατόμου να προσαρμόζεται. Όπως γίνεται αντιληπτό, η ψυχοκοινωνική ανθεκτικότητα αφορά μια πολυσύνθετη διαδικασία που επηρεάζεται από ποικίλους παράγοντες, μεταξύ των οποίων το οικογενειακό περιβάλλον και ο βαθμός κοινωνικής υποστήριξης που δέχεται το άτομο. Οι έρευνες επιβεβαιώνουν ότι τα παιδιά και οι έφηβοι που περιβάλλονται από υποστηρικτικά δίκτυα, όπως η οικογένεια, οι φίλοι και οι εκπαιδευτικοί, είναι πιο πιθανόν να αναπτύξουν ανθεκτικότητα σε περιόδους κρίσεων (Prime et al., 2020).

Η ύπαρξη ενός ασφαλούς και υποστηρικτικού περιβάλλοντος ενθαρρύνει τα παιδιά και τους εφήβους να εκφράσουν ελεύθερα τα συναισθήματα και τις σκέψεις τους, ενώ παράλληλα τους παρέχει τα εφόδια να αναπτύξουν στρατηγικές αντιμετώπισης,

που είναι ζωτικής σημασίας για την αποτελεσματική διαχείριση των δυσκολιών που βιώνουν. Ένα τέτοιο περιβάλλον όχι μόνο ενδυναμώνει τους νέους, αλλά τους βοηθά να αισθάνονται μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση και να αναγνωρίζουν τις ικανότητές τους στην αντιμετώπιση των δυσκολιών (Solga, 2019).

Παράλληλα, στρατηγικές όπως η καλλιέργεια κοινωνικών δεξιοτήτων και η εκπαίδευση στην επίλυση προβλημάτων αποτελούν θεμελιώδη στοιχεία για την ενίσχυση της ψυχικής ανθεκτικότητας. Μέσω κατάλληλων εκπαιδευτικών προγραμμάτων που στοχεύουν στην ενδυνάμωση της ανθεκτικότητας, τα παιδιά και οι έφηβοι αποκτούν τα απαραίτητα εργαλεία ώστε να ανταπεξέρχονται σε καταστάσεις κρίσεων (Τουλούπης & Αθανασιάδου, 2024). Αυτά τα προγράμματα προάγουν όχι μόνο την αυτοπεποίθηση αλλά και την ικανότητα προσαρμογής, καθιστώντας τους νέους πιο προετοιμασμένους να ανταποκριθούν στις αυξανόμενες απαιτήσεις της σύγχρονης εποχής.

Η θεατροπαιδαγωγική προσέγγιση στη διαχείριση του αντικτύπου των κρίσεων

Η αποτελεσματικότητα της θεατροπαιδαγωγικής προσέγγισης στη διαχείριση κρίσεων θεμελιώνεται σε θεωρίες που αναγνωρίζουν τη θεραπευτική και ενδυναμωτική διάσταση της τέχνης και ιδιαίτερα του θεάτρου. Σύμφωνα με τον Boal (1993), το θέατρο μπορεί να λειτουργήσει ως πεδίο κοινωνικής και ψυχολογικής απελευθέρωσης, επιτρέποντας στα υποκείμενα να επεξεργαστούν εμπειρίες καταπίεσης και τραύματος μέσω της δράσης. Αντίστοιχα, η παιδαγωγική προσέγγιση της Heathcote με τον «Μανδύα του ειδικού» (Mantle of the Expert) προωθεί την ενεργό συμμετοχή των παιδιών μέσα σε φαντασιακά πλαίσια δράσης, ενισχύοντας την αίσθηση ευθύνης, την αυτοεκτίμηση και την ικανότητα λήψης αποφάσεων σε συνθήκες που απαιτούν προσαρμοστικότητα και συνεργασία (Heathcote & Bolton, 1995· Παπαδόπουλος, 2010· Παπαδόπουλος & Κοσμά, 2020). Η σύνδεση θεάτρου και ανθεκτικότητας εδράζεται και στη θεωρία της κοινωνικής μάθησης (Bandura, 1977), καθώς οι δραματικές δραστηριότητες ενισχύουν τη μίμηση, την παρατήρηση και την ενεργό συμμετοχή, στοιχεία που έχουν αναγνωριστεί ως βασικά στην ανάπτυξη ψυχοκοινωνικών δεξιοτήτων.

Η θεατροπαιδαγωγική συνδυάζει την τέχνη του θεάτρου με εκπαιδευτικές μεθόδους με έναν τρόπο σύμφωνα με τον οποίο το θέατρο δεν προσεγγίζεται πλέον αποκλειστικά και μόνο στο πλαίσιο της σημειολογικής ανάλυσης μιας παράστασης ή στη θεατρολογική προσέγγιση ενός κειμένου, αλλά στόχος είναι η δημιουργία αισθητικών εμπειριών και συγκινήσεων σε όλα τα εμπλεκόμενα υποκείμενα, δηλαδή

στον εμπυχωτή και στα μέλη της ομάδας, κατά την απόδοση του δημιουργικού συμβάντος (Λενακάκης, 2008, σ. 460· Κατσαρίδου, 2014). Η θεατροπαιδαγωγική και το εφαρμοσμένο θέατρο έχει αναγνωριστεί ως ένα χρήσιμο μέσο για την αντιμετώπιση των ψυχοκοινωνικών επιπτώσεων των κρίσεων (Giotaki & Lenakakis, 2016). Ιδιαίτερα σε περιόδους πανδημιών/επιδημιών και άλλων κρίσεων, τα παιδιά και οι έφηβοι μέσω της θεατροπαιδαγωγικής έχουν την ευκαιρία να εκφράσουν τα συναισθήματά τους, να κατανοήσουν καλύτερα τις καταστάσεις που βιώνουν, να αντιμετωπίσουν τις ψυχολογικές δυσκολίες που επηρεάζουν την ανάπτυξή τους, καθώς επίσης και να αναπτύξουν μηχανισμούς προσαρμογής και ανθεκτικότητας (Μαστροθανάσης & Κλαδάκη, 2024).

Η προσέγγιση αυτή διευκολύνει τα παιδιά και τους νέους να εκφράσουν τα συναισθήματα και τις εμπειρίες τους σε δύσκολες περιόδους, γεγονός που είναι ζωτικής σημασίας για την ψυχική τους υγεία. Μέσω των τεχνικών εφαρμοσμένου θεάτρου, παρέχεται η δυνατότητα στα παιδιά και στους εφήβους να συμμετάσχουν σε δραστηριότητες που ενισχύουν τις ικανότητες λήψης αποφάσεων και συνεργασίας, προσφέροντας μια εκπαιδευτική εμπειρία που προάγει την αυτοέκφραση, την κριτική σκέψη και την κοινωνική αλληλεπίδραση (Asimidou et al., 2021· Mastrothanasis et al., 2023· Mastrothanasis & Kladaki, 2025). Καθώς σε περιόδους κρίσης τα παιδιά και οι έφηβοι μπορεί, όπως προαναφέρθηκε, να νιώθουν απομονωμένα ή ανίκανα να διαχειριστούν τα συναισθήματά τους, η θεατροπαιδαγωγική και το εφαρμοσμένο θέατρο δημιουργεί ένα υποστηρικτικό περιβάλλον, στο οποίο μπορούν να μοιραστούν τις εμπειρίες τους, καθώς επίσης και να γνωρίσουν τα συναισθήματά τους με δημιουργικό τρόπο (Πίγκου-Ρεπούση, 2024).

Ειδικότερα, μέσω της διαδικασίας του θεατρικού παιχνιδιού, τα παιδιά και οι έφηβοι εξωτερικεύουν τα συναισθήματα τους και τις σκέψεις τους, εκτονώνοντας την εσωτερική ένταση και το άγχος που βιώνουν λόγω των κρίσεων, μέσα σε ένα ασφαλές περιβάλλον (Βάσιου κ.ά., 2024). Επιπλέον, μέσω της δραματοποίησης και του αυτοσχεδιασμού, μπορούν να αναπαραστήσουν καταστάσεις που τους απασχολούν, γεγονός το οποίο διευκολύνει την κατανόηση και την επεξεργασία των συναισθημάτων τους. Επιπροσθέτως, η δραματοποιημένη αφήγηση και το θέατρο αναγνωστών αποτελούν θεατροπαιδαγωγικά εργαλεία που μπορούν να ενταχθούν στη διαχείριση κρίσεων, διότι εμπλουτίζουν τις γνώσεις των παιδιών και των εφήβων γύρω από τις πηγές καταστροφής και τις συνέπειές τους και καλλιεργούν την ενσυναίσθηση, την οποία μπορούν να χρησιμοποιήσουν σε καταστάσεις κατά τις οποίες κάποιος συνάνθρωπός τους βρίσκεται σε

ανάγκη (Μαστροθανάσης & Κλαδάκη, 2023). Τέλος, κατά τη διάρκεια την πανδημίας COVID-19, το κουκλοθέατρο και η εμπύχωση κούκλας χρησιμοποιήθηκαν στην εξ αποστάσεως διδασκαλία με μεγάλη επιτυχία, καθώς μελέτες έδειξαν πως οι συμμετέχοντες ενδυναμώθηκαν συναισθηματικά, ψυχολογικά και κοινωνικά (Βίτσου & Δήμου, 2023).

Η παράθεση στη συνέχεια προγραμμάτων που έχουν χρησιμοποιήσει τη θεατροπαιδαγωγική προσέγγιση ως μέσο παρέμβασης σε περιόδους κρίσεων για τα παιδιά και τους εφήβους είναι ενδεικτική του σημαντικού ρόλου της. Ένα σχετικό πρόγραμμα το οποίο εφαρμόστηκε μετά την πανδημία COVID-19 ήταν το «Happy4Rs» στο Χονγκ Κονγκ. Στόχος του προγράμματος ήταν η υποστήριξη των μαθητών και των εκπαιδευτικών κατά την επιστροφή τους στα σχολεία μετά την πανδημία. Στο πρόγραμμα χρησιμοποιήθηκαν τεχνικές θεάτρου για την ενίσχυση της ψυχικής ανθεκτικότητας των μαθητών και των εκπαιδευτικών, δίνοντάς τους τη δυνατότητα να εκφράσουν μέσω του θεάτρου το άγχος και τους φόβους τους. Αποδείχτηκε ότι το πρόγραμμα συνέβαλε σε σημαντικό βαθμό στην αποκατάσταση της ψυχικής ισορροπίας των παιδιών και των εκπαιδευτικών, προωθώντας τη συνεργασία και τη συναισθηματική κατανόηση (Tam, 2020).

Ένα ακόμη σχετικό πρόγραμμα, το πρόγραμμα «Creative Recovery» στην Αυστραλία, χρησιμοποίησε το θέατρο για την αντιμετώπιση της ψυχικής υγείας των παιδιών και των εφήβων κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID-19 και έπειτα από αυτή. Οι συμμετέχοντες, μέσα από θεατρικές δραστηριότητες, όπως δραματοποιημένη αφήγηση, αυτοσχεδιασμό, παιγνίδια ρόλων και θεατρικά παιγνίδια, είχαν την ευκαιρία να κατανοήσουν τα συναισθήματα που τους προκάλεσε η κοινωνική απομόνωση, αναπτύσσοντας τη συναισθηματική ευεξία, την ψυχική ανθεκτικότητα (Creative Recovery Network, 2024).

Η χρήση του εφαρμοσμένου κουκλοθεάτρου, όπως αναφέρθηκε, αποτελεί ένα επιπλέον παράδειγμα για τη θετική απήχηση της χρήσης θεατροπαιδαγωγικών παρεμβάσεων σε περιπτώσεις κρίσεων. Κατά τη διάρκεια την καραντίνας, λόγω της πανδημίας COVID-19, δημιουργήθηκαν εξ αποστάσεως εκπαιδευτικά προγράμματα κουκλοθεάτρου σε σχολεία στο Οχάιο, στη Ζιμπάμπουε και τη Νέα Υόρκη, με σκοπό τη συναισθηματική υποστήριξη και την καλλιέργεια της ψυχικής ανθεκτικότητας των μαθητών και των εκπαιδευτικών. Στην ίδια λογική κινήθηκαν τα εργαστήρια «COVID puppets – The show must go on» των σχολείων Pelangi στην Ινδονησία, τα οποία εστίασαν στη δημιουργία κούκλων από ανακυκλώσιμα υλικά, δίνοντας στα παιδιά τη δυνατότητα να εκφράσουν τα συναισθήματά τους που σχετίζονταν με την εμπειρία της πανδημίας.

Πολύ σημαντική κρίθηκε επίσης η επιρροή του προγράμματος «Sesame street», στο πλαίσιο του οποίου αναπτύχθηκε εξειδικευμένο υλικό για θέματα που άπτονται της πανδημίας, όπως το πλύσιμο των χεριών και η χρήση μάσκας (Βίτσου & Δήμου, 2023).

Όλες οι παραπάνω μελέτες περιπτώσεων αποδεικνύουν ότι οι θεατροπαιδαγωγικές δραστηριότητες μπορούν να αποτελέσουν σημαντικά εργαλεία για την ενίσχυση της ψυχοκοινωνικής ανθεκτικότητας των παιδιών και των εφήβων σε περιόδους κρίσεων (Barnes et al., 2014). Αυτό συμβαίνει γιατί με τον τρόπο αυτό τα παιδιά και οι έφηβοι έχουν την ευκαιρία να επεξεργαστούν συναισθήματα απομόνωσης και άγχους που βίωσαν ή βιώνουν, να ενισχύσουν την αυτοπεποίθησή τους και να αναπτύξουν δεξιότητες επίλυσης προβλημάτων. Παράλληλα, καθώς οι εν λόγω διαδικασίες είναι συλλογικές, προάγουν την αίσθηση κοινότητας, συνεισφέροντας περαιτέρω στην ανθεκτικότητα των παιδιών και των εφήβων, προσφέροντάς τους ουσιαστική υποστήριξη σε περιόδους κρίσεων.

Αφηγηματική ανασκόπηση θεατροπαιδαγωγικών παρεμβάσεων έκτακτης ανταπόκρισης

Η θεατροπαιδαγωγική έχει αναγνωριστεί ως μια ιδιαίτερα χρήσιμη παιδαγωγική πρακτική σε παρεμβάσεις έκτακτης ανταπόκρισης, παρέχοντας δημιουργικούς τρόπους για την υποστήριξη παιδιών και εφήβων που έχουν βιώσει τραυματικές εμπειρίες. Οι εφαρμογές της εκτείνονται σε ποικίλα περιβάλλοντα, όπως σχολεία, κοινοτικά προγράμματα και κέντρα ψυχικής υγείας, προσφέροντας τη δυνατότητα έκφρασης, επεξεργασίας συναισθημάτων και προαγωγής της ψυχικής ευεξίας.

Η έρευνα του Chang (2005) ανέδειξε τη θεραπευτική δύναμη του θεάτρου στην αντιμετώπιση των ψυχολογικών τραυμάτων που βίωσαν μαθητές από τον καταστροφικό σεισμό της 21ης Σεπτεμβρίου 1999 στην Ταϊβάν, ο οποίος προκάλεσε χιλιάδες θύματα και τραυματίες. Όπως αποδείχτηκε από την έρευνα, μέσα από θεατρικά εργαστήρια που διοργανώθηκαν σε σχολεία στην Ταϊβάν, τα παιδιά μπόρεσαν να εκφράσουν τα τραύματά τους, να επεξεργαστούν τα συναισθήματά τους και να εισέλθουν σταδιακά σε διαδικασία μια ψυχικής αποκατάστασης. Η ενσωμάτωση της μεθόδου του ψυχοδράματος σε συνδυασμό με τη θεραπεία Gestalt – μια ψυχοθεραπευτική προσέγγιση που εστιάζει στην εμπειρία του ατόμου στο εδώ και τώρα – παρείχε ένα ασφαλές πλαίσιο, εντός του οποίου τα παιδιά ενίσχυσαν την ανθεκτικότητά τους και ανέκτησαν βασικές επικοινωνιακές δεξιότητες (Mastrothanasis et al., 2025). Τα εν λόγω εργαστήρια συνέβαλαν όχι μόνο στην καλλιέργεια της συνεργασίας και την

υποστήριξη της θεραπευτικής επανένταξης των παιδιών στην κοινότητα, αλλά και ανέδειξαν –όπως επισημαίνουν και οι Woodland et al. (2023)– τη δυναμική των θεατροπαιδαγωγικών προσεγγίσεων στην αντιμετώπιση φαινομένων όπως η «οικολογική ανησυχία» (eco-anxiety), ενισχύοντας την ανθεκτικότητα και τη συλλογική ανάκαμψη κοινοτήτων που έχουν πληγεί από καταστροφές.

Οι Hirsu et al. (2020), στη μελέτη τους για τα προγράμματα πολιτιστικής παρέμβασης μέσω παιδικής λογοτεχνίας και καλλιτεχνικών πρακτικών στους σεισμόπληκτους του Μεξικού το 2017, καταδεικνύουν ότι τέτοιου είδους παρεμβάσεις, όταν εφαρμόζονται σε συνθήκες μετακαταστροφικής αποκατάστασης, μπορούν να προσφέρουν ουσιαστική συναισθηματική ανακούφιση και αίσθηση ασφάλειας στους πληγέντες. Στο πλαίσιο της συγκεκριμένης παρέμβασης, χρησιμοποιήθηκαν εικονογραφημένα βιβλία, δραματοποιημένη αφήγηση και θεατρικό παιχνίδι ως βασικά εργαλεία, με στόχο την ενίσχυση θετικών συναισθημάτων και την προώθηση της ενεργητικής επίλυσης προβλημάτων από τους συμμετέχοντες. Το παιδαγωγικό υλικό επικεντρωνόταν στην επεξεργασία φυσικών φαινομένων και στη σύνδεσή τους με καθημερινές εμπειρίες των παιδιών. Παράλληλα, η ανταλλαγή προσωπικών ιστοριών εντός της ομάδας ενίσχυσε την κοινωνική συνοχή και την αλληλεγγύη, συμβάλλοντας σημαντικά στη μείωση του άγχους και της αίσθησης αποξένωσης.

Σε αυτό το πλαίσιο, η μελέτη των Giotaki και Lenakakis (2016) αναδεικνύει τη δυναμική της θεατροπαιδαγωγικής ως παιδαγωγικού εργαλείου διαπραγμάτευσης και κατανόησης σύνθετων εννοιών από νήπια σε περιόδους κοινωνικοοικονομικής κρίσης. Μέσα από ένα θεατροπαιδαγωγικό πρόγραμμα παρέμβασης, που εφαρμόστηκε σε τάξη νηπιαγωγείου, οι ερευνητές διερεύνησαν τις αντιλήψεις των παιδιών για την οικονομική κρίση, καθώς και την ικανότητά τους να εκφράσουν και να διαχειριστούν τα συναισθήματά τους αναπτύσσοντας παράλληλα ενσυναίσθηση. Η χρήση τεχνικών όπως το Θέατρο του Καταπιεσμένου (Theatre of the Oppressed), η δραματοποιημένη αφήγηση, ο αυτοσχεδιασμός και η ανάληψη ρόλων επέτρεψε στα παιδιά να ενσαρκώσουν καθημερινές εμπειρίες κρίσης (π.χ. ανεργία, φτώχεια, αποκλεισμός) και να προτείνουν εναλλακτικούς τρόπους διαχείρισης και αλληλεγγύης. Τα αποτελέσματα έδειξαν σημαντική ενίσχυση της κατανόησης των παιδιών γύρω από κοινωνικά ζητήματα, καθώς και ανάπτυξη ενσυναίσθησης και συμμετοχικής στάσης απέναντι στο διαφορετικό. Η μελέτη αυτή τεκμηριώνει πώς το θέατρο μπορεί να λειτουργήσει ως χώρος διαλόγου, ενδυνάμωσης και επανερμηνείας της πραγματικότητας, ακόμη και στην προσχολική ηλικία.

Σε μία ακόμη πρόσφατη μελέτη των Bubeck et al. (2024), οι ερευνητές εξέτασαν τον ρόλο του κοινωνικού θεάτρου ως εργαλείου ανάκαμψης από τραύματα που σχετίζονται με παράκτιες καταστροφές, καθώς και ως εργαλείου επικοινωνίας κινδύνων για τη μείωση των εν λόγω καταστροφών. Πιο συγκεκριμένα, οι ερευνητές αξιολόγησαν τις επιδράσεις του κοινωνικού θεάτρου, το οποίο εφαρμόστηκε στην κοινότητα σε περιοχές στο Βιετνάμ. Μέσα από τη διεξαγωγή παραστάσεων σε παράκτιες κοινότητες, όπου συμμετείχαν πολλοί θεατές, κυρίως παιδιά και γυναίκες, βρέθηκε ότι το θέατρο ενίσχυσε την ψυχολογική επανάκαμψη έπειτα από παράκτιες καταστροφές, την αντίληψη κινδύνου, τη γνώση για τις πλημμύρες, την αυτο-αποτελεσματικότητα και τη σημασία της κοινωνικής συμμετοχής. Μάλιστα, παρατηρήθηκε και επίδραση στην πρόθεση κοινωνικής συμμετοχής σε συλλογική δράση μείωσης των κινδύνων, καθώς και μακροπρόθεσμη αλλαγή συμπεριφοράς.

Οι Barnes & Coetzee (2014) παρουσιάζουν τον ρόλο του θεάτρου ως εργαλείου κοινωνικής παρέμβασης σε συγκρουσιακά και μετα-συγκρουσιακά πλαίσια σε εμπόλεμες περιοχές. Οι συγγραφείς εξέτασαν πώς το θέατρο μπορεί να λειτουργήσει ως μέσο επούλωσης του τραύματος, καθώς και ως μέσο ενδυνάμωσης και ψυχικής ανθεκτικότητας σε κοινότητες που έχουν βιώσει βία, συγκρούσεις και τραύματα, ειδικά σε ευάλωτες ομάδες, όπως οι πρόσφυγες, οι επιζώντες συγκρούσεων και τα παιδιά.

Ο Tam (2020) σε μία ακόμη σχετική μελέτη περιγράφει ένα εφαρμοσμένο πρόγραμμα θεατροπαιδαγωγικής προσέγγισης που εφαρμόστηκε σε σχολεία στο Χονγκ Κονγκ, το οποίο είχε ως στόχο την υποστήριξη της ενδυνάμωσης και της επανάκαμψης των παιδιών και των εκπαιδευτικών στα σχολεία μετά τη χαλάρωση των περιοριστικών μέτρων που επιβλήθηκαν λόγω της πανδημίας COVID-19. Το πρόγραμμα περιελάμβανε εργαστήρια που χρησιμοποιούν δραματοποιημένη αφήγηση, θεατρικά παιχνίδια και αυτοσχεδιασμό, για να βοηθήσουν τα παιδιά και τους εκπαιδευτικούς να προσαρμοστούν στις συνθήκες κρίσης. Τα πρώτα αποτελέσματα έδειξαν ότι η προσέγγιση αυτή είχε θετικά αποτελέσματα, καθώς ενίσχυσε την ψυχική ανθεκτικότητα των παιδιών και των εκπαιδευτικών μετά το κρίσιμο διάστημα της πανδημίας του Covid-19, προσφέροντας υποστήριξη, αλλά και συμβάλλοντας στην προσωπική τους ευεξία, γεγονός που αποδεικνύει την αποτελεσματικότητα της εφαρμογής τους προγράμματος και σε παρόμοιες κρίσεις μελλοντικά.

Επιπροσθέτως, η πολυτροπική χρήση της κούκλας εκτός από χώρες του εξωτερικού βρήκε εφαρμογή και στην Ελλάδα και συγκεκριμένα στο πρόγραμμα που εφαρμόστηκε σε δημοτικό σχολείο του Βόλου

τον Νοέμβριο του 2020, όπου συμμετείχαν παιδιά των δύο πρώτων τάξεων του δημοτικού σχολείου. Στο πρόγραμμα που υλοποιήθηκε, η εμπυχωτρία παρουσίαζε αρχικά μικρές ιστορίες με κούκλες, που σχετίζονταν με τα συναισθήματα τα οποία προκαλούσε η πανδημία, όπως θλίψη, νευρικότητα, μοναξιά κ.ά. Εν συνεχεία, τα παιδιά κλήθηκαν να κατασκευάσουν κούκλες από διάφορα υλικά και να τις εμπυχώνουν στην ολομέλεια/συνεδρία. Στο τέλος κάθε παρέμβασης, ακολουθούσε αναστοχαστική συζήτηση, που βοηθούσε τα παιδιά να εξωτερικεύσουν τα συναισθήματά τους και να τα μοιραστούν με τους συμμαθητές τους. Από τις έρευνες προέκυψε πως η κατασκευή και η εμπύχωση μέσω της κούκλας συνέβαλε στην ανάπτυξη μιας θετικής και αισιόδοξης οπτικής στα παιδιά και στους εμπυχωτές απέναντι στο μέλλον (Βίτσου & Δήμου, 2023), αποδεικνύοντας πως η χρήση της κούκλας μπορεί να λειτουργήσει άμεσα και δραστικά στη διαχείριση κρίσεων (Paparouli, 2025).

Συμπεράσματα

Στην παρούσα μελέτη εξετάστηκε ο ρόλος των θεατροπαιδαγωγικών παρεμβάσεων ως αποτελεσματικών εργαλείων διαχείρισης κρίσεων σε παιδιά και εφήβους, ιδίως σε περιόδους πανδημιών/επιδημιών, φυσικών καταστροφών και άλλων κοινωνικών κρίσεων. Μέσω της ανασκόπησης της βιβλιογραφίας στο σχετικό πεδίο, αναδείχτηκε ο σημαντικός ρόλος της εφαρμογής διάφορων θεατρικών τεχνικών, όπως η δραματοποιημένη αφήγηση, τα θεατρικά παιγνίδια, ο αυτοσχεδιασμός και το κουκλοθέατρο, που χρησιμοποιήθηκαν για την ενίσχυση της ψυχικής ανθεκτικότητας παιδιών και εφήβων, κυρίως σε εκπαιδευτικό αλλά και κοινωνικό πλαίσιο.

Αναλύθηκαν θεατροπαιδαγωγικά προγράμματα τα οποία υλοποιήθηκαν έπειτα από σοβαρές κρίσεις, όπως η πανδημία COVID-19 ή φυσικές καταστροφές, αναδεικνύοντας τον ρόλο του θεάτρου ως μέσου προαγωγής της συναισθηματικής έκφρασης, της συνεργασίας και της συλλογικότητας. Οι συγκεκριμένες παρεμβάσεις βοηθούν τα παιδιά και τους εφήβους να αντιμετωπίσουν τα τραυματικά γεγονότα που βίωσαν, να διαχειριστούν τα συναισθήματά τους και να αναπτύξουν δεξιότητες ψυχικής ανθεκτικότητας σε κρίσιμες καταστάσεις, ξεπερνώντας τις ψυχολογικές και κοινωνικές επιπτώσεις τους.

Οι θεατροπαιδαγωγικές παρεμβάσεις, και γενικότερα το εφαρμοσμένο θέατρο, προσφέρουν ένα ασφαλές και υποστηρικτικό περιβάλλον, στο οποίο τα παιδιά και οι έφηβοι έχουν τη δυνατότητα να εκφράσουν τις σκέψεις, τους φόβους και τις ανησυχίες τους, που ενδεχομένως δεν μπορούν να εκφράσουν με άλλους τρόπους (Αραμπατζίδου κ.ά., 2015· Mastrothanasis et al., 2024). Μέσω των θεατρικών

τεχνικών, μπορούν να αναπτύξουν δεξιότητες ενσυναίσθησης, συνεργασίας και κατανόησης, οι οποίες είναι σημαντικές για την αποτελεσματική διαχείριση κρίσεων. Επίσης, αναδείχτηκε η συμβολή τους στην ενίσχυση της αυτοπεποίθησης, της δημιουργικότητας και της ανάπτυξης στρατηγικών αντιμετώπισης.

Η θεατροπαιδαγωγική παρέμβαση επιβεβαιώνει τον παιδευτικό χαρακτήρα του θεάτρου, που πέραν της ψυχολογικής στήριξης, παρέχει ευκαιρίες εκπαίδευσης και ανάπτυξης δεξιοτήτων. Οι παρεμβάσεις οι οποίες εφαρμόστηκαν σε διάφορα συμφραζόμενα καταδεικνύουν τη χρησιμότητα του θεάτρου τόσο στην άμεση ανταπόκριση σε κρίσεις όσο και στην ενδυνάμωση της ψυχικής ανθεκτικότητας των παιδιών και των νέων (Sextou, 2022· Sextou et al., 2020).

Προτάσεις για μελλοντική έρευνα

Σε κάθε περίπτωση, διαπιστώνεται η ανάγκη περαιτέρω εξέτασης της μακροπρόθεσμης αποτελεσματικότητας των θεατροπαιδαγωγικών παρεμβάσεων. Η μελλοντική έρευνα στο σχετικό πεδίο θα πρέπει να επικεντρωθεί στην αξιολόγηση της βιωσιμότητας των εν λόγω προγραμμάτων, ιδίως όσον αφορά τη διατήρηση της ψυχικής ανθεκτικότητας των παιδιών και των εφήβων σε βάθος χρόνου.

Επιπλέον, θα ήταν χρήσιμη η διερεύνηση ενδεχόμενων διαφορών με βάση δημογραφικά χαρακτηριστικά, όπως το φύλο, η ηλικία, η πολιτισμική ταυτότητα και το κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο, προκειμένου να διαμορφωθούν διαφοροποιημένες παρεμβάσεις, που να ανταποκρίνονται στις ιδιαίτερες ανάγκες κάθε ομάδας. Ο σχεδιασμός και η υλοποίηση θεατροπαιδαγωγικών προγραμμάτων σε διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα (π.χ. προγράμματα για πρόσφυγες· Pikoulis et al., 2024· Puchner et al., 2018) ή σε εμπόλεμες περιοχές μπορεί να ενισχύσει την κατανόηση του ρόλου του θεάτρου ως μεθόδου διαχείρισης κρίσεων.

Τέλος, προτείνεται η ανάπτυξη εκπαιδευτικών προγραμμάτων που αξιοποιούν θεατροπαιδαγωγικές μεθόδους στο πλαίσιο της προετοιμασίας για την ψυχοκοινωνική διαχείριση μελλοντικών κρίσεων. Οι παρεμβάσεις αυτές μπορούν να λειτουργήσουν προληπτικά, ενισχύοντας την ανθεκτικότητα των παιδιών και των εφήβων πριν ακόμα εκδηλωθεί μια κρίσιμη κατάσταση (Τουλούπης κ.ά., 2024). Ιδιαίτερο ερευνητικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η θεματική προσέγγιση, όπου οι θεατροπαιδαγωγικές τεχνικές συνδυάζονται με άλλες μορφές καλλιτεχνικής έκφρασης –όπως η μουσική, τα εικαστικά ή η δημιουργική γραφή– στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής διαδικασίας, συμβάλλοντας στη συγκρότηση ενός πολυτροπικού μοντέλου ενδυνάμωσης της συναισθηματικής και κοινωνικής ανάπτυξης των μαθητών.

Περιορισμοί της μελέτης

Η παρούσα μελέτη αποτελεί αφηγηματική ανασκόπηση, γεγονός που περιορίζει τη δυνατότητα γενίκευσης των συμπερασμάτων λόγω της απουσίας αυστηρών κριτηρίων συστηματικής αναζήτησης και αξιολόγησης. Επιπλέον, το χρονολογικό εύρος των δημοσιευμένων μελετών είναι περιορισμένο, καθώς η πλειονότητα των παρεμβάσεων αφορά την περίοδο μετά την πανδημία COVID-19, γεγονός που ενδέχεται να επηρεάζει την πολυμορφία των παραδειγμάτων.

Παράλληλα, παρατηρείται περιορισμένος αριθμός εμπειρικών μελετών για την αξιολόγηση της

αποτελεσματικότητας τέτοιων παρεμβάσεων, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις απουσιάζουν στοιχεία που αφορούν μακροπρόθεσμα αποτελέσματα. Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι δεν επωφελούνται όλοι οι πληθυσμοί το ίδιο από τις θεατροπαιδαγωγικές πρακτικές. Ορισμένα παιδιά ή έφηβοι ενδέχεται να προτιμούν λιγότερο εκφραστικούς ή ομαδικούς τρόπους έκφρασης, κάτι που υποδηλώνει την ανάγκη διαφοροποίησης των μεθοδολογικών προσεγγίσεων ανά περίπτωση.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Αραμπατζίδου, Φ., Γεωργόπουλος, Α., Λενακάκης, Α. & Μπακιρτζής, Κ. (2015). Το θέατρο του Καταπιεσμένου στην Περιβαλλοντική Εκπαίδευση. *Εκπαίδευση & Θέατρο*, 16, 124-131.
- Asimidou, A., Lenakakis, A. & Tsiaras, A. (2021). The contribution of drama pedagogy in developing adolescents' self-confidence: a case study. *NJ Drama Australia Journal*, 45(1), 45-58. <https://doi.org/10.1080/14452294.2021.1978145>
- Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. Prentice Hall.
- Βάσιου, Α., Μαστροθανάσης, Κ. & Κλαδάκη, Μ. (2024). Κοινωνική και συναισθηματική μάθηση και θεατρικό παιχνίδι: μια ποιοτική μελέτη με εκπαιδευτικούς. Στο Κ. Μαστροθανάσης & Μ. Κλαδάκη (επιμ.), *Θεατροπαιδαγωγική επιστήμη και έρευνα* (σσ. 37-56). Πεδίο.
- Barnes, H. & Coetzee, M.H. (επιμ.). (2014). *Applied drama/theatre as social intervention in conflict and post-conflict contexts*. Cambridge Scholars Publishing.
- Βίτσου, Μ. & Δήμου, Π. (2023). Μια έρευνα για τη μετασχηματιστική δύναμη εξ αποστάσεως παρεμβάσεων κουκλοθεάτρου κατά τη διάρκεια της πανδημίας. Στο Μ. Κλαδάκη & Κ. Μαστροθανάσης (επιμ.), *Αναδυόμενες τεχνολογίες στο εφαρμοσμένο θέατρο και το εκπαιδευτικό δράμα* (σσ. 67-88). Gutenberg.
- Boal, A. (1993). *Theatre of the Oppressed*. Theatre Communications Group.
- Bubeck, P., Pham, T.D.M., Nguyen, T.N.A. & Hudson, P. (2024). Disaster risk reduction on stage: An empirical evaluation of community-based theatre as risk communication tool for coastal risk mitigation and ecosystem-based adaptation. *Progress in Disaster Science*, 22, 100323. <https://doi.org/10.1016/j.pdisas.2024.100323>
- Chang, I.I. (2005). Theatre as therapy, therapy as theatre: Transforming the memories and trauma of the 21 September 1999 earthquake in Taiwan. *Research in Drama Education*, 10(3), 285-301. <https://doi.org/10.1080/13569780500275907>
- Creative Recovery Network. (2024). Ανακτήθηκε από: <https://creativerecovery.net.au/> date assessed 22/9/2024
- Dray, J., Bowman, J., Wolfenden, L., Campbell, E., Freund, M., Hodder, R. & Wiggers, J. (2015). Systematic review of universal resilience interventions targeting child and adolescent mental health in the school setting: review protocol. *Systematic Reviews*, 4(1), 186. <https://doi.org/10.1186/s13643-015-0172-6>
- Giotaki, M. & Lenakakis, A. (2016). Theatre pedagogy as an area of negotiating and understanding complex concepts by kindergartners in times of crisis: an intervention-based research study. *Preschool and Primary Education*, 4(2), 323-334. <https://doi.org/10.12681/ppj.8837>
- Heathcote, D. & Bolton, G. (1995). *Drama for Learning: Dorothy Heathcote's Mantle of the Expert Approach to Education*. Heinemann.
- Hirsu, L., Arizpe, E. & McAdam, J.E. (2020). Cultural interventions through children's literature and arts-based practices in times of disaster: A case study of reading mediators' response to the Mexican earthquakes (September 2017). *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 51, 101797. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2020.101797>
- Jiao, W.Y., Wang, L.N., Liu, J., Fang, S.F., Jiao, F.Y., Pettoello-Mantovani, M. & Somekh, E. (2020). Behavioral and Emotional Disorders in Children during the COVID-19 Epidemic. *The Journal of Pediatrics*, 221, 264-266.e1. <https://doi.org/10.1016/j.jpeds.2020.03.013>
- Κατσαρίδου, Μ. (2014). *Η θεατροπαιδαγωγική μέθοδος: Μια πρόταση για τη διδασκαλία της λογοτεχνίας σε διαπολιτισμική τάξη*. Εκδόσεις Σταμούλη.
- Κλαδάκη, Μ. & Μαστροθανάσης, Κ. (επιμ.) (2024). *Θέατρο στην εκπαίδευση: Σύγχρονες τάσεις, εξελίξεις και προοπτικές*. Πατάκης.

- Κλαδάκη, Μ. & Μαστροθανάσης, Κ. (2022). Η εκπαίδευση των εκπαιδευτικών στη θεατρική αγωγή σε Φινλανδία και Νορβηγία. *Εκπαίδευση & Επιστήμες*, 2, 1-6.
- Kladaki, M., Kostas, A. & Alexopoulos, P. (2025). Exploring Teachers' Beliefs About ChatGPT in Arts Education. *Education Sciences*, 15(7), 795. <https://doi.org/10.3390/educsci15070795>
- Λενακάκης, Α. (2008). Η θεατροπαιδαγωγική ως νέο μοντέλο παρέμβασης στην αγωγή ατόμων με εμπόδια στη ζωή και στη μάθηση. Στο Η. Κουρκούτας & J.-P. Chartier (επιμ.), *Παιδιά και έφηβοι με ψυχοκοινωνικές και μαθησιακές διαταραχές. Στρατηγικές παρέμβασης* (σσ. 455-470). Τόπος.
- Lehmann, J., Lechner, V.M. & Scheithauer, H. (2022). School closures during the covid-19 pandemic: Psychosocial outcomes in children – A systematic review. *International Journal of Developmental Science*, 15(3-4), 85-111.
- Levine, S. (2003). Psychological and social aspects of resilience: A synthesis of risks and resources. *Dialogues in Clinical Neuroscience*, 5(3), 273-280.
- Loades, M.E., Chatburn, E., Higson-Sweeney, N., Reynolds, S., Shafran, R., Brigden, A., Linney, C., McManus, M.N., Borwick, C. & Crawley, E. (2020). Rapid systematic review: The impact of social isolation and loneliness on the mental health of children and adolescents in the context of COVID-19. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 59(11), 1218-1239.
- Luthar, S.S., Cicchetti, D. & Becker, B. (2000). The Construct of Resilience: A Critical Evaluation and Guidelines for Future Work. *Child Development*, 71(3), 543-562. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00164>
- Μαστροθανάσης, Κ. (2025). *Έντεχνες διαπολιτισμικές προσεγγίσεις στον αναγνωστικό εγγραμματισμό, τη διδασκαλία και τη μάθηση*. Παπαζήσης.
- Μαστροθανάσης, Κ. & Κλαδάκη, Μ. (2023). *Η παιδαγωγική του θεάτρου για την περιβαλλοντική εκπαίδευση και την αειφόρο ανάπτυξη*. Διάδραση.
- Μαστροθανάσης, Κ. & Κλαδάκη, Μ. (2024). Προλογικό σημείωμα για τη σύγκλιση θεάτρου και εκπαίδευσης. Στο Κ. Μαστροθανάσης & Μ. Κλαδάκη (επιμ.), *Θεατροπαιδαγωγική επιστήμη και έρευνα* (σσ. 13-28). Πεδίο.
- Masten, A.S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. *American Psychologist*, 56(3), 227-238. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.3.227>
- Mastrothanasis, K. & Kladaki, M. (2025). Drama-based methodologies and teachers' self-efficacy in reading instruction. *Irish Educational Studies*, 74, 1-17. <https://doi.org/10.1080/03323315.2025.2479438>
- Mastrothanasis, K., Kladaki, M. & Andreopoulou, A. (2025). The Role of Psychodrama in the Prevention of Cyberbullying: School Psychologist's Perspective. Στο Τ. Touloupis, Α. Λ. Sofos & Α. Vasiou (επιμ.), *Students' Online Risk Behaviors: Psychoeducational Predictors, Outcomes, and Prevention* (σσ. 367-391). IGI Global.
- Mastrothanasis, K., Pikoulis, E., Kladaki, M., Pikouli, A., Karamagioli, E. & Papantoniou, D. (2025). Digital Drama-Based Interventions in Emergency Remote Teaching: Enhancing Bilingual Literacy and Psychosocial Support During Polycrisis. *Psychology International*, 7(2), 53. <https://doi.org/10.3390/psycholint7020053>
- Mastrothanasis, K., Zervoudakis, K. & Kladaki, M. (2024). An application of Computational Intelligence in group formation for digital drama education. *Iran Journal of Computer Science*, 7(3), 551-563. <https://doi.org/10.1007/s42044-024-00186-9>
- Mastrothanasis, K., Zervoudakis, K., Kladaki, M. & Tsafarakis, S. (2023). A bio-inspired computational classifier system for the evaluation of children's theatrical anxiety at school. *Education and Information Technologies*, 28(9), 11027-11050. <https://doi.org/10.1007/s10639-023-11645-4>
- Παπαδόπουλος, Σ. (2010). Ο Μανδύας του Ειδικού: Η Θεατρική Μέθοδος Project. *Κίνητρο*, 11, 29-40.
- Παπαδόπουλος, Σ. & Κοσμά, Γ. (2020). Η συμβολή των θεατρικών μεθόδων στην ολιστική προσέγγιση της γνώσης: Το παράδειγμα του Μανδύα του Ειδικού (Mantle of the Expert). Στο Α. Ανδρέου, Κ. Κασβίκης & Δ. Ασημακοπούλου (επιμ.), *Δώρημαν. Αφιερωματικός Τόμος για τον Ομότιμο Καθηγητή Κωνσταντίνο Φωτιάδη* (σσ. 307-318). Επίκεντρο.
- Παπακωνσταντινοπούλου, Α. & Μάγος, Κ. (2024). Το θέατρο και οι θεατροπαιδαγωγικές δράσεις στην προαγωγή της ψυχικής ανθεκτικότητας των εκπαιδευτικών. Στο Κ. Μαστροθανάσης & Μ. Κλαδάκη (επιμ.), *Θεατροπαιδαγωγική επιστήμη και έρευνα* (σσ. 175-188). Πεδίο.
- Papouli, E. (2025). "Me and My Mask" Photo Self-Portraits: A Creative and Engaging Tool for Students' Self-Expression and Ethical Activism During the COVID-19 pandemic. Στο Μ. Capous-Desyllas & Ε. Papouli (επιμ.), *Creative Critical Pedagogies: Using Arts-Based Approaches for Online and In-Person Learning* (σσ. 183-195). Cognella Publishers.
- Peek, L. (2008). Children and Disasters: Understanding Vulnerability, Developing Capacities, and Promoting Resilience – An Introduction. *Children, Youth and Environments*, 18(1), 1-29. <https://doi.org/10.1353/cye.2008.0052>
- Πίγκου-Ρεπούση, Μ. (2024). Οι προσωπικές βιογραφίες των νέων κατά και μετά την πανδημία: Μια θεατρική έρευνα. Στο Κ. Μαστροθανάσης & Μ. Κλαδάκη (επιμ.), *Θεατροπαιδαγωγική επιστήμη και έρευνα* (σσ. 271-282). Πεδίο.

- Πικουλής, Ε., Σουλιώτης, Κ. & Τσιρώνη, Μ. (2022). *Διαχείριση καταστροφών και κρίσεων: μια πολυπαραγοντική προσέγγιση*. Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις. <https://doi.org/10.57713/kallipos-174>
- Pikoulis, E., Vardakastanis, I., Karamagioli, E., Kallimani, E. & Stoupa, E.P. (2024). Inclusion of People with Disabilities in Disaster Risk Management after the COVID-19 Pandemic: an exploratory study in the Greek context. Στο *GreeSE - Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe* (τόμ. 197).
- Prime, H., Wade, M. & Browne, D.T. (2020). Risk and resilience in family well-being during the COVID-19 pandemic. *American Psychologist*, 75(5), 631-643. <https://doi.org/10.1037/amp0000660>
- Puchner, K., Karamagioli, E., Pikouli, A., Tsiamis, C., Kalogeropoulos, A., Kakalou, E., Pavlidou, E. & Pikoulis, E. (2018). Time to Rethink Refugee and Migrant Health in Europe: Moving from Emergency Response to Integrated and Individualized Health Care Provision for Migrants and Refugees. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 15(6), 1100. <https://doi.org/10.3390/ijerph15061100>
- Racine, N., McArthur, B.A., Cooke, J.E., Eirich, R., Zhu, J. & Madigan, S. (2021). Global Prevalence of Depressive and Anxiety Symptoms in Children and Adolescents During COVID-19. *JAMA Pediatrics*, 175(11), 1142. <https://doi.org/10.1001/jama-pediatrics.2021.2482>
- Sextou, P., Karypidou, A. & Kourtidou-Sextou, E. (2020). Applied theatre, puppetry and emotional skills in healthcare: A cross-disciplinary pedagogical framework. *Applied Theatre Research*, 8(1), 89-105. https://doi.org/10.1386/atr_00028_1
- Sextou, P. (2022). Theatre in paediatrics: can participatory performance mitigate educational, emotional and social consequences of missing out school during hospitalisation? *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance*, 27(1), 88-105. <https://doi.org/10.1080/13569783.2021.1940914>
- Solga, K. (2019). Theatre & performance, crisis & survival. *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance*, 24(3), 251-256.
- Τουλούπης, Θ. & Αθανασιάδου, Χ. (2024). *Ψυχοπαιδαγωγικά ζητήματα στο σχολικό πλαίσιο: Ο ρόλος των εκπαιδευτικών*. Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις. <https://repository.kallipos.gr/handle/11419/12806>
- Τουλούπης, Θ., Αθανασιάδου, Χ. & Αλευριάδου, Α. (2024). Ενισχύοντας την αυτοεκτίμηση και την ενσυναίσθηση μαθητών δημοτικού με και χωρίς ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες μέσω θεατρικών δραστηριοτήτων. Στο Κ. Μαστροθανάσης & Μ. Κλαδάκη (επιμ.), *Θεατροπαιδαγωγική επιστήμη και έρευνα* (σσ. 57-72). Πεδίο.
- Tam, P.C. (2020). Response to COVID-19 "Now I send you the rays of the sun": a drama project to rebuild post-COVID-19 resilience for teachers and children in Hong Kong. *Research in Drama Education*, 25(4), 631-637. <https://doi.org/10.1080/13569783.2020.1816816>
- UNICEF. (2020). COVID-19: Are children able to continue learning during school closures? Retrieved from <https://data.unicef.org/resources/remote-learning-reachability-factsheet/> date assessed 19/9/2024
- Luthar, S.S., Cicchetti, D. & Becker, B. (2000). The Construct of Resilience: A Critical Evaluation and Guidelines for Future Work. *Child Development*, 71(3), 543-562. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00164>
- Woodland, S., Hassall, L. & Kennedy-Borissow, A. (2023). *Embodying resistance and survival: How drama and youth theatre can respond to eco-anxiety and support recovery in disaster-affected communities*. Creativity & Wellbeing Hallmark Research Initiative. The University of Melbourne.

Η Μαρία Φιλιππούλου-Ιωσηφίδου είναι απόφοιτη του Τμήματος Θεατρικών Σπουδών του ΕΚΠΑ και επί του παρόντος ολοκληρώνει τις μεταπτυχιακές της σπουδές στις Θεατρικές Σπουδές στο Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου. Από το 2010 εργάζεται ως εκπαιδευτικός θεατρικής αγωγής στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, ενώ έχει εργαστεί ως βοηθός σκηνοθέτη σε θεατρικές παραγωγές. Έχει ολοκληρώσει την παρακολούθηση εργαστηρίων θεατρικού αυτοσχεδιασμού, φωτογραφίας και βιντεογραφίας και έχει συμμετάσχει σε πλήθος σεμιναρίων με θεματικές όπως το Θεατρικό Παιγνίδι, η Κατασκευή και Εμφύχωση Κούκλας, η Διαχείριση Σχολικής Τάξης, καθώς και το Θέατρο Forum και το Θέατρο Playback. Στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής της πρακτικής, έχει αναλάβει τη δημιουργία ταινιών μικρού μήκους και την υλοποίηση projects με θεματική το κουκλοθέατρο και το animation.

Ο Κωνσταντίνος Μαστροθανάσης είναι διδάκτωρ του ΠΤΔΕ του Πανεπιστημίου Αιγαίου και μεταδιδακτορικός ερευνητής στην Ιατρική Σχολή του ΕΚΠΑ. Διδάσκει παιδαγωγική θεάτρου, θεατρική αγωγή και έντεχνη διδασκαλία ευάλωτων ομάδων σε πανεπιστήμια της Ελλάδας και της Κύπρου, με έμφαση στο εφαρμοσμένο θέατρο στην εκπαίδευση, στην υγεία και την ευημερία. Είναι συντονιστής και διδάσκων στο ΠΜΣ «Θεατρικές Σπουδές» του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου και επόπτης της εθνικής ομάδας εμπειρογνομόνων του ΙΕΠ για τον εμπλουτισμό του ψηφιακού εκπαιδευτικού περιεχομένου στη Μουσική και τη Θεατρική Αγωγή, με στόχο διαδραστικά, ανοιχτά και προσβάσιμα ψηφιακά περιβάλλοντα με τεχνητή νοημοσύνη. Το έργο του έχει τιμηθεί με διακρίσεις από το ΙΑΚΕ και την ΕΕΠΕΚ.